

Gezond seksueel gedrag in de residentiële jeugdzorg - alles hangt met alles samen.

Een visie op effectief implementeren van het Vlaggensysteem in de RJ

Auteurs: Peter Dijkshoorn, kinder- en jeugdpsychiater, bestuurder ACCARE Jeugd GGZ
Annelies Kuyper, senior consultant Rutgers
Mechtild Höing, projectleider Avans Hogeschool
Datum: mei 2017

---

¹ Dit project is mede mogelijk gemaakt met gelden van het Nationaal Regieorgaan Praktijkgericht Onderzoek SIA.

Het Vlaggensysteem voor de residentiële Jeugdzorg

Kinderen en jongeren die om wat voor reden tijdelijk niet thuis kunnen wonen, worden in het uiterste geval, wanneer familie of pleegzorg geen uitkomst bieden, in de residentiële jeugdzorg geplaatst. Deze jongeren behoren tot de meest kwetsbare groep kinderen.

Uit de beschikbare doelgroepanalyses blijkt dat een zeer groot deel van deze kinderen (in veel instellingen bijna alle kinderen) kampt met psychosociale en psychiatrische problematiek, zoals gedragsstoornissen, angst- en stemmingsstoornissen, verwerkingsproblemen vanwege (seksueel) trauma, problemen met de competentiebeleving en hechtingsproblemen. Ook aandachtsproblemen (ADHD) en problematiek in het autismespectrum (ASS, PDD-NOS) komen voor, met name in de Jeugd GGZ (Kuyper & Höing, 2016). Jongeren in de jeugdzorg vertonen relatief vaak (hardnekkig) problematisch seksueel gedrag, waaronder seksueel gedrag dat niet bij de (jonge) leeftijd past, risicogedrag, zoals vroeg beginnen met seks, meerdere partners en onbeschermd seks en daarnaast agressief gedrag, waarbij grenzen van anderen worden overschreden. Problematisch gedrag hangt vaak samen met traumatisering door seksueel misbruik (van Zenderen et al. 2016). Bij de begeleiders schort het nogal eens aan kennis op het gebied van seksualiteit, achtergronden van problematisch seksueel gedrag en de gevolgen van trauma, en vaardigheden om seksualiteit, seksueel ongewenst gedrag en seksueel misbruik te signaleren, te duiden, bespreekbaar te maken en adequaat te handelen (van Zenderen et al. 2016). Ook in het onderzoek van de Commissie Samson (2012) naar seksueel misbruik in de jeugdzorg werd al geconstateerd dat er sprake is van handelingsverlegenheid onder professionals.

Na het rapport van de Commissie Samson nam de sector maatregelen ter verbetering. Zo werd in opdracht van Jeugdzorg Nederland het kwaliteitskader "Voorkomen seksueel misbruik" ontwikkeld door de Commissie Rouvoet (Jeugdzorg Nederland, 2013), dat alle jeugdzorginstellingen verplicht tot het implementeren van beleid en methodieken die bijdragen aan de preventie van seksueel misbruik. Professionals binnen de jeugdzorg hebben aangegeven grote behoefte te hebben aan een methodiek om seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van jongeren in de jeugdzorg (RJ) beter te kunnen signaleren, te duiden en hier adequaat op te kunnen reageren. Het Vlaggensysteem is zo'n methode. Kenmerken van de setting (groepsbegeleiding in een besloten omgeving) en van jongeren die daar verblijven (uit huis geplaatste jongeren met diverse problematiek) vroegen om aanpassingen aan het bestaande instrumentarium van het Sensoa Vlaggensysteem © (hierna te noemen Vlaggensysteem). Deze aanpassingen en een pilot met een onderzoek naar implementatie, doelmatigheid en tevredenheid met het gebruik hebben plaatsgevonden in een vierjarig project, waarin Movisie, TNO, Accare Jeugd-GGZ, Rutgers en Avans Hogeschool hebben samengewerkt.

Deze notitie is bedoeld voor bestuurders in de jeugdzorg en schetst een visie op de effectieve implementatie van het Vlaggensysteem in de RJ. Hierbij worden observaties uit de praktijk (Peter Dijkshoorn) afgewisseld met resultaten uit onderzoek en andere bronnen (Mechtild Höing en Annelies Kuyper).

.....en toch gebruiken we het niet

Peter Dijkshoorn:

Het Vlaggensysteem stimuleert gezond seksueel gedrag en draagt bij aan het voorkómen en terugdringen van seksueel grensoverschrijdend gedrag onder kinderen en jongeren. Het biedt professionele opvoeders handvatten om seksueel gedrag adequaat te beoordelen, het bespreekbaar te maken en om gepast te reageren. Het Vlaggensysteem heeft na een periode van onderzoek en aanpassing een mooie onderbouwing van haar werkzaamheid. Toch zien we dat het middel nog weinig wordt ingezet in organisaties waar wel geschoold is.

Resultaten uit het onderzoek naar de implementatie lieten zien, dat het Vlaggensysteem breed gedragen wordt, en dat het bijdraagt aan het verminderen van de gevoelde handelingsverlegenheid van professionals, doordat deze door de bijbehorende training en door het werken met het Vlaggensysteem meer kennis en vaardigheden opdoen. Deze werden echter nog niet optimaal ingezet in de praktijk. Het onderzoek wees uit dat duurzame implementatie om voldoende inbedding in de visie en in het beleid van de instelling en om een lange adem vraagt. De uitvoering van het Vlaggensysteem RJ in de praktijk bestond voornamelijk uit het toepassen van de criteria van het Vlaggensysteem RJ bij het beoordelen van situaties, die door de groepsleiding als potentieel grensoverschrijdend werd ingeschat. De 'taal' van het Vlaggensysteem RJ (kleuren aan het gedrag toekennen) en theorie achter het Vlaggensysteem RJ (objectieve beoordeling aan de hand van criteria) werd breed toegepast. Het Vlaggensysteem RJ werd echter vooral reactief ingezet, met name in teamoverleg, om situaties die als onduidelijk worden ervaren objectiever te kunnen inschatten en er een gezamenlijk oordeel over te kunnen vormen. Het werd weinig ingezet als methodiek om seksualiteit met de jongeren zelf te bespreken en hen te leren situaties in te schatten. In die zin werd het Vlaggensysteem RJ (nog) niet volledig uitgevoerd (de Lijster et al., 2017).

Implementeren van best bewezen werkzame activiteiten

Peter Dijkshoorn:

Nu is dus aan elke organisatie de vraag: "hoe wordt dit middel zo geïmplementeerd dat de grootste kans op goede resultaten bestaat? We weten uit de geneeskunde dat het heel lastig is om hulpverleners beschikbare best bewezen werkzame behandelingen ook te laten toepassen. Men kent bijvoorbeeld de behandeling niet, of zegt dat het "bij mijn patiënt niet werkt", men laat zijn oude gewoontes niet los, of het past niet in de cultuur van de zorg en de instelling. In de jeugdhulp is dat niet anders. We doen nog steeds "diagnostiek" die beneden de maat is en "behandelingen" die niet werken, of die minder goed werken dan andere bekende behandelingen."

Uit ervaring met de verbeterprogramma's "Seksualiteit en preventie seksueel grensoverschrijdend gedrag in de langdurende zorg" (Heeringa et al. 2013) en "Seksualiteit en seksueel misbruik" (Burgsteden et al. 2011), Seksualiteit en seksueel misbruik, *Visie en beleid als basis voor goede zorg en kwaliteit van bestaan; praktische handvatten voor managers in de verstandelijk gehandicaptenzorg*, Kennisplein Gehandicaptensector en VGN, Utrecht, 2011) hebben we aardig zicht gekregen op wat er nodig is om op dit gebied veranderingen/verbeteringen in zorginstellingen door te voeren.

Wanneer we willen dat goede methoden en instrumenten, in dit geval op het gebied van seksualiteit en preventie seksueel grensoverschrijdend gedrag, daadwerkelijk gebruikt of toegepast worden zoals de bedoeling is dan wordt er vaak in eerste instantie naar de uitvoerende medewerker gekeken die dit moet gaan doen. Van medewerkers wordt verwacht dat ze het er belang er van in zien (attitude), dat ze weten wat en hoe ze het moeten doen en dat ze het ook doen (competentie). In de jeugdzorg verwachten we bijvoorbeeld inmiddels dat medewerkers het belang inzien van ondersteuning bij intimiteit, seksualiteit en preventie van misbruik van cliënten, we verwachten ook dat ze cliënten daadwerkelijk ondersteuning bieden op dit gebied, dat ze reageren op vragen over seks of op bepaald gedrag, dat ze hier een open gesprek over voeren, dat ze (non) verbale signalen kunnen oppikken en interpreteren en daar adequaat mee om kunnen

gaan. Dit laatste gaat over de competentie van de medewerkers: Kunnen ze het ook echt, hebben ze dat gevoel zelf ook, en uiteindelijk doen ze het daadwerkelijk ook. Tekorten op het gebied van kennis en vaardigheden zijn relatief gemakkelijk aan te vullen d.m.v. gerichte cursussen en trainingen en vaak heeft dat ook een positief effect op het belang er van in zien. Een andere factor die speelt bij het daadwerkelijk toepassen is of zij het durven te doen, of zij zich veilig genoeg voelen het geleerde in de praktijk te brengen. Zeker bij het onderwerp seksualiteit en seksueel grensoverschrijdend gedrag is dit niet altijd vanzelfsprekend. Wat o.a. nodig is, is dat medewerkers zich hierin gesteund weten door de organisatie/het management. Daar is een open cultuur voor nodig, kenwoorden hierbij: openheid en veiligheid. Visie en beleid zijn daarbij helpend.

Van implementatie naar cultuurverandering

Peter Dijkshoorn:

"Na scholing in het Vlaggensysteem kunnen we in onze organisaties niet zeggen dat medewerkers de methode niet kennen. De andere 3 factoren zijn in het geval van het Vlaggensysteem wellicht in één keer aan te pakken. In één keer, maar wel over langere tijd en over meer dimensies, want dat is nodig voor cultuurverandering. De uitdaging is dan niet "hoe hebben we over een half jaar het Vlaggensysteem goed ingevoerd", maar "hoe zorgen we dat we er jaar in jaar uit beter in worden grensoverschrijdend seksueel gedrag te verminderen en gezond seksueel gedrag te stimuleren."

Uit het onderzoek naar de implementatie van het Vlaggensysteem, blijkt dat getrainde professionals de werkwijze en het instrumentarium van het Vlaggensysteem kennen en zich ook competentier voelen om seksueel gedrag adequaat te signaleren, in te schatten en daarop de reageren (de Lijster et al. 2017). In interviews werd echter ook aangegeven dat de kennis en het gebruik weer verwateren wanneer er niet bij herhaling aandacht voor gevraagd wordt in bijvoorbeeld opfris-trainingen en teamvergaderingen.

Met een visie op seksualiteit biedt een instelling duidelijkheid, veiligheid en houvast aan cliënten, ouders en medewerkers en daarmee - als het goed is - een prettiger woon- en werkomgeving. Vanwege de afhankelijkheidspositie van cliënten (en hun verwanten) is het ook van belang dat zij niet aangewezen zijn op individuele opvattingen van medewerkers over seksualiteit, maar dat zij kunnen rekenen op een goed doordachte en breed gedragen visie. Een visie op seksualiteit kan ook een belangrijk instrument zijn in de preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag. In een organisatie kunnen bijvoorbeeld medewerkers een bepaalde machtspositie hebben, wat een risicofactor kan zijn voor grensoverschrijdend gedrag. Zonder richtinggevende waarden en normen bestaat de kans dat er een 'eigen cultuur' ontstaat met mogelijk minder gewenste of ongewenste omgangsvormen.

Een visie is een belangrijk instrument om effectief te werken aan het bevorderen van - kort samengevat - seksuele gezondheid en welbevinden van cliënten en het voorkomen van seksueel grensoverschrijdend gedrag, maar een visie alleen is niet genoeg. Wat vaak voorkomt is dat een visie, hoe goed geformuleerd ook, op de achtergrond raakt en 'de waan van de dag weer regeert' of 'het leven gewoon doorgaat'. Na het formuleren van een heldere visie is de volgende stap deze visie te vertalen in concreet beleid waarmee alle betrokkenen uit de voeten kunnen op de volgende drie terreinen: cliënten, medewerkers en omgeving/organisatie. Door bijvoorbeeld betrokkenen op elk van deze terreinen te informeren en te stimuleren om na te denken over wat de visie voor verschillende facetten van hun eigen handelen betekent, kan een beleidsplan ontstaan dat aansluit bij de situatie van hier en nu. Pas wanneer het beleid een vanzelfsprekend onderdeel is geworden van de dagelijkse praktijk en regelmatig geëvalueerd en bijgesteld wordt is er sprake van daadwerkelijke implementatie. De volgende stap, na de vertaalslag van visie naar beleid, is te zorgen dat het ingezette beleid een structurele plek krijgt in de organisatie. Net als bij de andere stappen is ook hierbij is sturing vanuit het management van belang. Hieronder enkele voorbeelden van hoe dit er op de verschillende terreinen uit kan zien:

Cliënten: seksualiteit en preventie seksueel grensoverschrijdend gedrag is opgenomen als vast onderwerp in intakegesprekken en bespreking van het zorgplan/ondersteuningsplan.

Medewerkers: seksualiteit en preventie seksueel grensoverschrijdend gedrag is een regulier en periodiek terugkomend onderwerp bij werkoverleg, teamoverleg en in functioneringsgesprekken. Omgeving/ organisatie: seksualiteit en preventie seksueel grensoverschrijdend gedrag is een onderwerp in jaarverslagen en werkplannen.

Aanpakken van misbruik van machtsverschillen

Peter Dijkshoorn:

"Grensoverschrijdend seksueel gedrag kan basaal vanuit twee condities ontstaan. Iemand kan heel onhandig zijn en daardoor inadequaat met seksuele aandrang omgaan. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn bij een jongere die in zijn opvoeding te weinig heeft meegekregen, bij een zwakbegaafd meisje, of bij een autistische jongen. De tweede conditie is machtsverschil en daar dan vervolgens misbruik van maken. Machtsverschil komt natuurlijk overal voor. Machtsverschil bestaat onder jongeren, onder volwassenen, in gezinnen, in de zorg tussen professionals, maar ook tussen professionals en cliënten, patiënten, of bewoners. Overal waar machtsverschil bestaat, bestaat de kans op geweld: pesten, lichamelijk geweld, geestelijk geweld, of seksueel geweld. Omdat machtsverschil vaak ten grondslag ligt aan seksueel geweld, is bewust worden en aanpakken van misbruik van machtsverschil in onze organisaties een belangrijk middel om het Vlaggensysteem succesvol in te voeren."

Seksueel geweld kan allerlei vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag omvatten. Dit kan al dan niet fysiek zijn. Bij fysieke grensoverschrijding moet het slachtoffer onder dwang seksuele handelingen ondergaan of uitvoeren. Hierbij is dwang een ruim begrip. Of er sprake is van dwang, is voornamelijk een kwestie van beleving van het slachtoffer en in geval van minderjarigen, ook van de ouders. Het gaat om alle situaties waarin het slachtoffer niet het gevoel heeft te kunnen weigeren of zich aan de situatie te kunnen onttrekken, bijvoorbeeld omdat er sprake is van lichamelijk of relationeel overwicht, emotionele druk (zoals psychologische druk of chantage), lichamelijk geweld of economische afhankelijkheid. Seksueel geweld hoeft niet per definitie fysiek te zijn. Voorbeelden van niet-fysiek seksueel grensoverschrijdend gedrag zijn het ongevraagd toezenden van pornografische afbeeldingen of het ongevraagd versturen van seksueel getinte berichten via SMS en email Van Berlo et al. (2011).

De machtspositie die professionals in instellingen per definitie hebben ten opzichte van minderjarige cliënten kan een risicofactor zijn voor seksueel misbruik. Green (2001) heeft onderzoek gedaan naar seksueel misbruik van kinderen door begeleiders in de residentiële jeugdzorg. Het etnografisch onderzoek vond plaats in twee instellingen gedurende twee jaar. Daarbij zijn onder andere 39 interviews gehouden met managers, begeleiders, sociaal werkers en kinderen. Green wijst op kenmerken van de organisatie zoals een gesloten, geïnstitutionaliseerde setting, die zowel staf als kinderen kwetsbaar maakt voor manipulatie en exploitatie. Kinderen rapporteerden een variëteit aan tactieken die hun misbruikers inzetten om angst aan te jagen, te manipuleren en te zorgen dat zij zouden zwijgen en mee zouden werken, waaronder het afwisselen van vernederen, bang maken en speciaal laten voelen, zorgen dat kinderen de misbruiker zien als een almachtig, niet uit te dagen, persoon en privileges geven die andere kinderen niet krijgen (de beste kamer geven). Green beschrijft in haar onderzoek ook de dynamieken op het niveau van kindermisbruikers en andere stafleden: veel misbruikers hebben macht binnen de instelling en buiten deze macht (subtiel) uit; stafleden zijn vaak bang voor deze seniors. Stafleden die tegen hen in gaan worden vernederd en krijgen geen steun van de andere stafleden. In de interviews worden verschillende voorbeelden gegeven van subtiele tactieken die misbruikers hanteren om stafleden te controleren, stil te houden en hun invloed op de kinderen te verkleinen. Misbruikers proberen bijvoorbeeld om positieve contacten tussen niet-misbruikende medewerkers en kinderen te verbreken. Of misbruikers verspreiden roddels over niet-gehoorzame stafleden (over hun privérelaties) onder de kinderen, die de stafleden daar vervolgens mee gaan pesten.

Seksuele grensoverschrijdingen in settingen kunnen ook samenhangen met een seksistische cultuur onder jongeren, waarin jongens seks als middel gebruiken voor verhoging van hun beperkte status en meisjes seks gebruiken als een manier om liefde te krijgen. Voor sommige jongeren is seks het primaire wisselgeld voor het onderhandelen over relaties en andere aspecten van hun leven. Veel

van de meiden zijn eerder seksueel misbruikt en daardoor vaak minder goed in staat om ongewilde seks te weigeren (van Zenderen et al. 2016).

Schadelijke incongruentie

Peter Dijkshoorn:

“We leren als mensen het best in situaties van congruentie. Incongruentie heeft een slecht effect. Als ouders scheldend roepen dat het nu eindelijk stil moet zijn, werkt dat slecht. Het pijnlijkste misbruik, of de meest ingrijpende mishandeling vindt plaats als de mishandelaar ook weet uit te stralen dat hij of zij zo van het slachtoffer houdt. Groepsleiding kan kinderen minder goed helpen adequaat en veilig met elkaar om te gaan als zij zich in hun werk bedreigd voelen door een onvoorspelbare baas. En jongeren leren niet adequaat met gevoel van agressie om te gaan als ze zelf door behandelaars afgerekend worden op lastig gedrag. En dat gebeurt. Jongeren worden bijvoorbeeld privileges ontnomen, of zelfs opgesloten als behandelaars zich onheus bejegend voelen. Het is menselijk dat die reacties er zijn, maar ze werken niet. Ze werken averechts. Een beetje milder misschien, maar net zo incongruent en net zo averechts werkend, is ouders niet helpend durven aanspreken op ongewenst gedrag, als alcoholgebruik, kleinerend gedrag, of seksueel grensoverschrijdend gedrag. Ook in onze instellingen onder professionals komt dergelijk gedrag voor en spreken we elkaar daar niet op aan. Kinderen die aan onze zorg zijn toevertrouwd nemen dat waar en onze inzet van bijvoorbeeld het Vlaggensysteem vindt dan plaats in een niet congruente omgeving en werkt dan minder goed, of zelfs helemaal niet. Als we willen dat kinderen gezond seksueel gedrag leren en als we willen dat er minder seksueel grensoverschrijdend gedrag voorkomt, zullen we dus ook andere vormen van geweld en ander ongewenst gedrag moeten leren bespreken en aanpakken zowel naar ouders en kinderen als ook onderling.”

De theorie van congruente communicatie en het positieve effect daarvan op leerprestaties van kinderen is al ruim veertig jaar oud, maar nog steeds actueel en valide (Ginott, 1972; Manning & Bucher, 2001). Ginott was ervan overtuigd dat het gedrag van de leerkracht (lees hier: begeleider) het belangrijkste element is in het creëren van een positief leerklimaat voor kinderen. Nederlands onderzoek onder begeleiders in de residentiële jeugdzorg laat zien dat de begeleidingsstijl van groeps werkers van invloed is op het gedrag van jongeren - te veel controle en beheersing, maar ook weggijken en een te permissieve houding leiden tot woede en frustratie bij jongeren en werkt gedragsproblemen in de hand (Bastiaansen, 2014).

Een open cultuur, waarin seksualiteit en waarden en normen bespreekbaar zijn, heeft een gunstige invloed op het in de praktijk brengen van de visie op seksualiteit en preventie van seksueel misbruik. Ten aanzien van de begeleiding en het leefklimaat geldt dat alle betrokkenen, jongeren en professionals, recht hebben op en belang bij een prettige en veilige omgang met elkaar. Dat wil zeggen dat iedereen behandeld wordt als volwaardig en gelijkwaardig en in zijn waarde wordt gelaten. Er wordt gewerkt aan een klimaat, waarin openlijk gesproken kan worden over seksualiteit, intimiteit en relaties, met respect voor elkaars normen en waarden, wensen en grenzen. Dit levert een positieve bijdrage aan de seksuele ontwikkeling van jongeren met kernwoorden als respect voor elkaar, respect voor elkaars religieuze achtergrond of levensovertuiging, gelijkwaardigheid, privacy en verantwoordelijkheid (Kuyper, 2013).

De begeleiding heeft een belangrijke taak en functie als positief rolmodel. Het openstaan voor en serieus nemen van vragen van jongeren, het op geplande en ongeplande momenten bespreken van het onderwerp seksualiteit, intimiteit en relaties én het tijdig signaleren en aanpakken van seksualiteit gerelateerde problematiek of gedrag (zoals seksueel pesten en seksueel grensoverschrijdend gedrag) maken hier deel van uit (Kuyper, 2013).

Het Vlaggensysteem ondersteunt cultuurverandering

Peter Dijkshoorn:

"Hierboven staat eigenlijk een heel voordelige boodschap: als we willen bereiken dat gezond seksueel gedrag gestimuleerd wordt en dat seksueel grensoverschrijdend gedrag voorkomen en terug gedrongen wordt kunnen we het Vlaggensysteem benutten. Om dat optimaal te implementeren en te benutten is het nodig dat we álle vormen van machtsmisbruik gaan signaleren en aanpakken. Goed gebruik van het Vlaggensysteem kan dus ook leiden tot minder pesten, minder fysiek geweld en zelfs tot minder repressie in de zorg en hier en daar een beter werkklimaat."

De eerste evaluatie van het Vlaggensysteem RJ in de praktijk (de Lijster et al., 2017) toonde inderdaad aan dat na 9 maanden werken vanuit het Vlaggensysteem positieve veranderingen in instellingsregels en in de relaties tussen professionals en jongeren en tussen professionals onderling hadden plaatsgevonden. In het algemeen leken de regels en het beleid rondom seksualiteit bij de groepsleiders beter bekend te zijn na de proefperiode. In een aantal instellingen zijn de regels rondom relaties tussen jongeren op de groep versoepeld, en bij een aantal instellingen zijn regels rondom relaties tussen jongeren van verschillende groepen versoepeld. Hierdoor wordt meer tegemoet gekomen aan de ontwikkelingstaken van de jongeren. In ten minste een kwart van de instellingen krijgen jongeren meer privacy, bijvoorbeeld omdat ze nu bij elkaar op de kamer mogen komen, terwijl dat eerst niet mocht. De helft van de groepsleiders vindt dat de relatie met de jongeren is verbeterd, en vier op de tien vindt de relatie met collega's is verbeterd, in die zin, dat er nu meer openheid ervaren wordt.

Een brede beweging is nodig!

Peter Dijkshoorn:

"Wat zijn nu enkele handvatten om ons doel als organisaties en als jeugdhulpsector het best te bereiken?"

- Nieuwsgierige professionals die weten dat zorg zich ontwikkelt en dat er dit jaar mogelijk al weer betere interventies bestaan en dus geboden moeten worden dan vorig jaar;
- Organisaties, beroepsverenigingen, opleidingen en opdrachtgevers die die nieuwsgierigheid stimuleren, maar soms ook opleggen en altijd faciliteren;
- Erkennen dat overal machtsverschil bestaat en dat dat overal het risico in zich heeft van misbruik op wat voor manier dan ook door kinderen en ouders, maar ook door professionals en door onszelf;
- Op basis van deze erkenning in de organisatie gaan werken aan mogen en willen benoemen van onveiligheid en mogelijk verkeerd gebruik van macht;
- Leren om mogelijk ongewenst gedrag ook zo te bespreken dat de ander dit hoort als hulpaanbod en niet als beschuldiging waar een maatregel op gaat volgen, zonder de mogelijkheid van melden uit te sluiten;
- Waarden dat iemand die bovenstaande meent te zien, maar dit niet durft bespreken een collega met de juiste vaardigheden betreft;
- Deze omgeving steeds verder ontwikkelen en daarin het Vlaggensysteem scholen en door middel van inter- en supervisie versterken.

Als het Vlaggensysteem op deze manier echt geïmplementeerd wordt kan dat een inspanning zijn die naast het primaire doel de resultaten van de zorg verbetert, de behandelduur waarschijnlijk verkort en het werkplezier vergroot."

Literatuur

Bastiaansen, I. (2014). *Handle with Care. Group care workers for youth in residential treatment*. Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen.

Berlo, W. van, De Haas, S., Van Oosten, N., Van Dijk, L., Brants, L., Tonnon, S. & Storms, O. (2011). *Beperkt weerbaar. Een onderzoek naar seksueel geweld bij mensen met een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking*. Utrecht: Rutgers WPF/Movisie.

Burgsteden, R. van, Heestermans, M. & Swennen, M. (2011). *Seksualiteit en seksueel misbruik. Visie en beleid als basis voor goede zorg en kwaliteit van bestaan; praktische handvatten voor managers in de verstandelijk gehandicaptenzorg*. Utrecht: Kennisplein Gehandicaptensector en VGN, gedownload via www.kennispleingehandicaptensector.nl

Commissie Samson (2012). *Omringd door zorg. Toch niet veilig*. Amsterdam: Boom.

Ginott, H.G. (1972). *Teacher and child: A book for parents and teachers*. New York, NY: Macmillan.

Green, L. (2001). Analysing the sexual abuse of children by workers in residential care homes: Characteristics, dynamics and contributory factors. *Journal of Sexual Aggression*, 7(2), 5-24.

Heeringa, N., Janssens, K., Kuyper, A. & Oosten, N. van (2013). *Kennisbundel seksualiteit en preventie seksueel misbruik bij mensen met een beperking*. Utrecht: Vilans. Gedownload van: kennispleingehandicaptensector.nl/gehandicaptenzorg/Product-Kennisbundel-Seksualiteit-en-preventie-seksueel-misbruik-bij-mensen-met-een-beperking.html

Jeugdzorg Nederland (2013). *Kwaliteitskader voorkomen seksueel misbruik in de jeugdzorg*. Utrecht: Jeugdzorg Nederland

Kuyper, A. (2013). *Seksualiteitsbeleid of Struisvogelpolitiek? Model voor visie en beleid op seksualiteit, relaties, en omgangsvormen 12+ voor de jeugdzorg*. Utrecht: Rutgers WPF

Kuyper, A. & Höing, M. (2016). *Diverse doelgroepen in de residentiële jeugdzorg*. 's - Hertogenbosch: Expertisecentrum Veiligheid, Avans Hogeschool.

Lijster-Van Kampen, G.P.A. de, Vink, R.M., Berlo, W. van, Kuyper, A, Boer, A.H., Wismans, M., & Höing, M.A. (2017). *Het Vlaggensysteem RJ, rapportage implementatie- outcome- en tevredenheidsonderzoek*. Leiden/ Den Bosch/Utrecht: TNO/Expertisecentrum Veiligheid Avans Hogeschool/Rutgers Kenniscentrum Seksualiteit

Manning, M.L. & Bucher, K.T. (2003). *Classroom management: Models, applications and cases*. N.J.: Merrill.

Zenderen, K. van, Berlo, W. van, Vink, R. & Feenstra, H. (2016). *Seksueel (ongewenst) gedrag in de jeugdzorg en reacties van professionals: een literatuuronderzoek*. Utrecht/Leiden: Rutgers, Movisie, TNO.